

ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОГО СТАВЛЕННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ДО ЖИВОЇ ПРИРОДИ

У статті розглядається аналіз педагогічних праць та педагогічних теорій відомих педагогів (Ж.-Ж.Руссо, Ф.Фребеля, К.Ушинського, Я.А.Коменського, В. Сухомлинського, З.Плохій), які працювали над проблемою формування естетичного ставлення у дітей старшого дошкільного віку до живої природи. Системність естетично-педагогічного впливу на дошкільників з метою формування естетичного ставлення до природи з врахуванням індивідуальних та вікових особливостей.

Ключові слова: педагогічні дослідження, формування особистості, природа, виховання природою, естетичне виховання, екологічне виховання, естетичні властивості та цінності природи.

Усе прекрасне, включаючи незліченні його прояви у природі, досягається і може бути збагненим кожною людиною самостійно шляхом безпосереднього сприймання. Але естетичне пізнання світу багатогранне, воно включає в себе можливість вчитися сприймати красу і можливість навчати бачити красу і це є предметом педагогіки: вона важлива для формування особистості як і всі інші аспекти виховання і навчання дитини. Курс на особистісну орієнтовану педагогіку, що найбільшою мірою сприяє повноцінному розвитку особистості, передбачає не лише зміни змісту роботи з естетичного виховання, але, у зв'язку з цим, і фундаментальну корекцію усіх напрямів навчально-виховного процесу.

Не всі люди здатні глибоко проникати у світ краси і цілком насолоджуватися нею, тому для того, щоб відкрити душі дітей для сприймання краси навколишнього світу та оселити у них радість, потрібна допомога вихователів дошкільного навчального закладу і батьків. Необхідність такої допомоги зумовлена тим, що всі недоліки у духовному житті дитини, особливо у сфері її естетичного виховання, неможливо відшкодувати ні в роки юності, ні, тим більше, у зрілому віці. Якщо любов до природи і захоплення її красою не приходять до людини в дитинстві, не прищеплені їй, то вони, як правило, відсутні у подальшому житті, а емоції, що пов'язані із спогляданням прекрасного, на жаль, носять лише поверховий, умовний характер. Естетичне ставлення до природи важливо формувати у дошкільні роки – саме у цей період, за твердженням багатьох науковців (А.Беленька, Е.Белкіна, О.Богініч, Л.Венгер, Н.Гавриш, Н.Глухова, А.Гончаренко, О.Запорожець, О.Кононко, В.Кузьменко, Н.Кот, С.Кулачківська, М.Машовець, В.Мухіна, Т.Піроженко, З.Плохій, Т.Поніманська, Г.Раратюк, Г.Сухорукова та ін.), закладаються основи духовного становлення майбутньої особистості. Зокрема, аналіз досліджень Т.Поніманської дозволив відмітити, що естетичне виховання визначається як “послідовне формування у дітей естетичного ставлення до життя, розвиток сприймання і розуміння прекрасного у мистецтві, природі, взаєминах людей, художніх потреб і здатності до художньої творчості” [3, с. 277]. Вона зазначає, що сприйняття і розуміння прекрасного починається у дитинстві: виховання у особистості почуття прекрасного та здатність до оволодіння складними видами мистецтва розвивається за умови, якщо їх основа закладена у дошкільному дитинстві. Аналіз педагогічних досліджень зазначених авторів дав змогу констатувати, що саме у старшому дошкільному віці закладаються ази естетичного ставлення до дійсності та до природи, хоча найбільш чутливими для естетичного виховання традиційно вважаються роки навчання у школі.

Аналізуючи педагогічні погляди науковців на формування естетичного ставлення до природи, зробивши висновок, що в основі вивчення цього питання лежить прямий зв'язок естетики і науки про природу. Це положення фундаментально розкрито у працях Е.Геккеля, Ж.Кюв'є, К.Тімірязєва.

Вважається така позиція досить актуальною в ознайомленні дошкільників з природою, адже естетичне ставлення до природи не заперечує елементарних наукових знань дошкільників, а навпаки, передбачає формування елементарних уявлень про явища та об'єкти природи, які є основою її розуміння (без розуміння суті речей досить складно підійти до формування ставлення до них).

Аналіз опрацьованої філософсько-історичної літератури показав, що почуття прекрасного завжди відображалось у людській діяльності: у праці з її доцільністю створювався за законами краси предметний світ, що оточує нас. За тими ж великими законами розвивалося все мистецтво, справедливо назване світом прекрасного. Щире мистецтво завжди було образним відображенням, художнім пізнанням усієї дійсності – природи, суспільства та людини. Природа виступала у художньому висвітленні як природне середовище, у якому живе та діє людина, сприяючи прояву її сутності, а також виступала як зовсім самостійний об'єкт. В останньому випадку мистецтво, на відміну від науки, що розкриває внутрішню сутність речей, специфічно пізнає та відтворює велич і красу природи. І робить воно це не через те, що прекрасне справді недостатнє, неістинне і тому не задовольняє людей, а, навпаки, через те, що прекрасне у природі цілком задовольняє нормальну людину з незіпсованим смаком, і людина відчуває потребу знову і знову радувати себе спогляданням цієї краси. Ці твердження є підґрунтям одного із основних завдань естетичного виховання – пробудження почуття краси, розуміння прекрасного у навколишньому.

Проаналізовані літературні джерела дали змогу констатувати, що передова педагогічна думка завжди включала до програм естетичного виховання юнацтва навчання сприймання краси навколишнього світу. Філософ античності Арістотель вважав, що у вихованні першочергова роль повинна належати прекрасному, що прагнення до однієї тільки користі обертається для держави великими втратами, а для окремої людини – невихованістю. Перші враження про речі, стверджував мислитель, повинні бути найкращими. Не тільки просто корисне чи навіть необхідне повинно бути предметом виховання – до нього потрібно додати і те, що піднімає та розширює дух, зароджує поняття про красу та шляхетність, адже увага, звернена тільки на корисне, мало сприяє утворенню вільного та шляхетного характеру. Аналіз поглядів видатного французького мислителя Ж.-Ж.Руссо на роль природи у формуванні особистості дитини дав змогу констатувати, що важливою передумовою розумового розвитку, що спирається на вивчення навколишнього світу, є розвиток органів чуттів. Доказовим твердженням Ж.-Ж.Руссо є природовідповідність навчання і виховання дітей, що базується на його ставленні до процесу навчання. Висловлювання, що око в них хоче дивитися, а вухо – чути, зумовлює важливу роль наочності у процесі навчання. Причому Руссо наголошував на розвитку всіх органів чуття, які виявляються і розвиваються у комплексі. Виходячи із цих тверджень, на нашу думку, цінним є наголошення на емоційності та екологічній насиченості пізнавальної діяльності дітей, що є основою передумови естетичного та екологічного виховання, яке повинне входити в елементарну освіту, як і розвиток розуму, а все разом – протистояти словесній пристрасті освіти, яка здатна формувати лише звичайних базік. Підтримку твердження, що наочність є абсолютною основою будь-якого пізнання, знаходимо у працях таких видатних філософів та педагогів, як Дж.Локк та Й.Г.Песталоцці.

Аналіз праць Ф.Фребеля показав, що видатний німецький педагог теж був прихильником виховання дітей серед природи, об'єкти та явища якої автор розглядає як засоби формування особистості [7, с 45]. Одна із концептуальних ідей виховання Ф.Фребеля є прилучення до мистецтва з ранніх літ, яке педагог розглядає як засіб виховання, мистецтво виходить із емоційного сприймання зовнішнього світу, а значить здатне пробуджувати емоційне сприймання явищ навколишнього світу та, зокрема, природи.

У працях К.Ушинського є думка про те, що не лише формування у дитини системи знань є першочерговим завданням для педагога: потрібно залишати розумний простір життю серця, у якому тільки і можуть бути накопичені матеріали майбутнього характеру. Для цього

потрібна гарна організація відчуттів, маса відчуттів. Працювати над виробленням характерів – значить виховувати через кожний предмет сердечні почуття, включаючи естетичне почуття, як одне з найсильніших, що впливає на формування характеру. Проаналізувавши твори К.Ушинського [6, с 12-13], можна зазначити, що натхнений ідеєю всебічного розвитку людини, у своїй педагогічній теорії та практиці він відводив заслужене місце естетичному вихованню та спілкуванню з природою, яку вважав могутнім агентом у вихованні людини. На його думку, саме турботливе виховання без цього елемента відрізняється сухістю, однобічністю, неприємною штучністю, задушливою атмосферою закритих будинків. Особливою цінністю для нас є твердження педагога про те, що дитина, якщо вона виросла без споглядання росистих лук та милування польовими квітами, є нещасливою. Педагогічний досвід К.Ушинського приводить його до узагальненої думки про те, що найкращим педагогом є природа: “Звіть мене варваром у педагогіці, але я виніс із вражень мого життя глибоке переконання, що прекрасний ландшафт має такий величезний виховний вплив на розвиток молоді душі, з яким важко змагатися впливу педагога” [6, с. 287]. Актуальність думок класика про чуттєво-виховну силу природи, без якої обмеженим стає саме знання, є незаперечною, адже завдяки естетичному сприйманню природи у юній душі розвиток розуму йде дружно з розвитком фантазії та почуття; логічна думка відшукує собі поетичне вираження, і, навпаки, поезія вираження закріплює саму думку.

Аналіз її педагогічної теорії К.Ушинського дозволяє відзначити, що, розумове виховання повинне йти поруч із моральним, естетичним та екологічним. У працях підкреслюється, що естетичні почуття найлегше і найвільніше розвиваються за таких умов, коли дитині дають змогу добре й багато бачити і спостерігати, а об’єктами спостереження виступають рослини, тварини, картини природи та її явища.

Знаменно, що саме Україна, краса якої так поетично і чарівно оспівана Гоголем, дала світу таких видатних педагогів, що, немов естафету, продовжили слов’янську традицію природовідповідного виховання, яка бере свої витoki від Я.А.Коменського, який вважав людину частиною природи, що повинна розвиватися згідно з її законами.

В.Сухомлинський, керуючись ствердженням про те, що на першому місці у вирішенні цього завдання стоїть природа, зробив висновок принципового педагогічного значення: “Багатогранне духовне життя в роки отрочтва вимагає того, щоб природа стала не якимось додатком, тлом розумових інтересів, а самою суттю життєвого середовища” [4, с.577]. Важливою та повчальною є власна учительська позиція педагога про те, що школа майбутнього повинна як можна повніше використовувати для гармонійного розвитку людини усе, що дає природа.

Без сумніву цінним для вирішення проблем естетичного виховання є вивчення практичного досвіду В. Сухомлинського виховання природою, здійсненого педагогом у “Школі під блакитним небом”. У своїй педагогічній діяльності він використовував особливий, відмінний від раціонального навчання метод – природу, яку називав найтоншим способом впливу на юну душу.

Розроблені В.Сухомлинським глибокі та різнобічні рекомендації щодо здійснювання естетичного виховання в школі актуальні та значущі для практики дошкільної освіти. Твердження педагога про те, що “краса природи як засіб емоційного, естетичного та морального виховання звучить тільки в загальній гармонії всіх засобів духовного впливу на особистість [4, с.573]” співзвучний сучасній тенденції виховання дошкільників, яка орієнтована на гармонійний розвиток особистості. Заслугою В.Сухомлинського є те, що він розкрив та сформулював методологію й методику естетичного виховання та відкрив у педагогічній науці заповітне вікно у світ краси (початком на цьому шляху автор відзначає пробудження самої здатності особистості бути естетично вихованою). Для здійснення цієї умови, на думку В.Сухомлинського, надзвичайно важливим на першому етапі естетичного виховання є педагогічний пошук відповідної позиції для відкриття прекрасного у природі та розвитку цієї емоційної домінанти у душі дитини.

Оскільки краса природи – перша та найдоступніша краса для людини, він вважає, що важливо вчасно накопичувати у дітей естетичні враження, інтенсивно розвивати у них почуття кольору, тону, об'єму, контуру, перспективи. Саме в актах естетичного споглядання розкриваються задатки людського духу, виявляється досвід поколінь, які тисячоліттями сприймали красу і велич природи. Розкриваючи ці положення, В.Сухомлинський ґрунтується на педагогічних твердженнях щодо проходження дітьми історії людства у своєму духовно-естетичному розвитку, а зародження цієї історії розпочалося з поезії світосприймання. Він констатує, що єдність із природою у філогенезі й онтогенезі досягалася не тільки практикою, а й естетичним зв'язком зі світом, причому для індивідуального розвитку цей зв'язок – первинний. Ще до того, як людина навчиться що-небудь робити, а також відображувати світ у системі понять, вона здатна сильно відчувати природу, сильно переживати вплив свідомо-несвідомих відчуттів, побачивши її красу та велич. Це положення дає змогу окреслити ще одну педагогічну умову, яку визначає В.Сухомлинський, – апелювання до генетичного досвіду світосприймання, у якому бере початок особлива, випереджуюча, передбачаюча роль естетичного виховання людини протягом усього її життя. Отже, педагогічний досвід В.Сухомлинського відзначається унікальністю у здійсненні формування творчої особистості, світогляд якої утверджує єдність, гармонійне злиття з природою, з космосом, всесвітом, і саме такий підхід до виховання визначається сучасними підходами в існуючій системі освіти.

У сучасній теорії та практиці дошкільного виховання розробка засобів виховання естетичного сприймання природи була предметом наукового пошуку Н.Яришевої, З.Плохій, В.Маршицької, М.Роганової та ін. Зокрема, аналіз досліджень Н.Яришевої показав, що вона розглядає природу як могутній засіб формування естетичного сприймання дошкільниками об'єктів та явищ природи [8, с. 150]. Дослідниця наголошує, що в процесі спілкування з природою створюються сприятливі можливості для вирішення ряду завдань естетичного виховання, а саме: формування естетичних вражень у дітей; навчання розуміння творів мистецтва (пейзаж і натюрморт); перших спроб творити красу в навколишньому середовищі. Н.Яришева вважає, що базовим завданням методики ознайомлення з природою є формування у дошкільників естетичних вражень, без яких неможливе ні відтворення краси в образотворчій діяльності, ні розуміння образотворчого мистецтва.

Дослідження З.Плохій свідчать, що своє ставлення до об'єктів та явищ природи діти дошкільного віку мотивують переважно їхньою естетичною привабливістю. Вона відзначає, що усвідомлення естетичних переживань стосовно природи доступне дітям старшого віку, тому у дошкільників потрібно цілеспрямовано формувати ціннісні естетичні критерії. Результати проведених З.Плохій обстежень дітей різного віку свідчать про недостатню сформованість у них умінь виділяти естетичні властивості природи. Вона зазначає, що діти молодшого дошкільного віку виділяють лише найвиразніші якості об'єктів природи. Стосовно дітей старшого дошкільного віку, то вони, на думку дослідниці, вже здатні виділити яскраві кольори та їх поєднання, мелодійні звуки, досконалі форми об'єктів і явищ природи. Результати обстежень свідчать, що для дошкільників естетичним є те, що яскраве, досконале. Ґрунтуючись на аналізі результатів досліджень, З.Плохій наголошує на специфіці ознайомлення дітей з природою відповідно до їхніх вікових особливостей: так, у роботі з дітьми молодшого дошкільного віку дорослий вказує об'єкт і дає йому узагальнену естетичну оцінку. Перші враження від побаченого дитина має виразити сама (звуки подиву, міміка, жести). Дітей середнього дошкільного віку слід спонукати до самостійної естетичної оцінки за допомогою запитань; схвалювати за помічені особливості об'єкта; доповнення власними враженнями. Вона відзначає певну послідовність побудови процесу формування естетичних вражень, йдучи від найбільш яскравих якостей об'єктів чи явищ природи до менш помітних. Особливу увагу З.Плохій звертає на виховання у дітей естетичного ставлення до об'єктів, які віднесені дітьми до категорій “потворних” (жаби, гадюки, павуки тощо), наголошуючи на необхідності роз'яснення природної доцільності зовнішнього вигляду цих об'єктів природи. Досить важливим є твердження З.Плохій про цінність навколишньої природи, в якій потворними можуть бути ті природні феномени, в яких

порушені життєві процеси, здорова природа не знає потворного. Авторська система роботи з виховання у дошкільників естетичної цінності природи ґрунтується на розвитку чуттів, зокрема кольору та форми як естетичних властивостей, що відзначалися свого часу такими педагогами, як М.Монтессорі та Ф.Фребелем, а також дотику, звуків (які теж є естетичною цінністю природи) та запахів. Засобами пізнання естетичної цінності природи науковець визначає власне спостереження за об'єктами природи, а також бесіди, розповіді, гру, дидактичні ігри, поетичне слово, яке допомагає узагальнити враження від спостережень, виразити естетичні емоції, почуття. Виходячи із проблеми нашого дослідження, досить важливим аспектом, визначеним у дослідженнях З.Плохій, є твердження, що “образно висловлені почуття сприяють естетичному поцінуванню природи дошкільнятами” [2, с. 117]. Це твердження яскраво свідчить про почуттєвий компонент у ставленні до природи і оскільки естетика є наукою про почуття, то цей факт цілком закономірно дає змогу нам виокремити поняття “естетичне ставлення до природи”.

Аналізуючи педагогічні основи формування та практичний досвід сучасної теорії та практики естетичного та екологічного виховання дітей старшого дошкільного віку обґрунтовані у багатьох наукових дослідженнях (Ж.Ж.Руссо, Локк, Песталоцці, Ф.Фребель, К.Ушинський, Є.Водовозова, Є.Тихеева, Є.Фльоріна, С.Русова, В.Сухомлинський, С.Жупанін, Н.Яришева, З.Плохій та ін.), я прийшла до висновку, що естетичне ставлення до природи важливо формувати у дошкільні роки – саме у цей період, закладаються основи духовного становлення майбутньої особистості. Особистісну орієнтовану педагогіку, що найбільшою мірою сприяє повноцінному розвитку особистості, передбачає розвиток почуттєвої сфери дошкільників; створення емоційної ситуації “чудесний дотик до глибини душі” (емоційність цього методу свідчить про чутливість впливу та пріоритет у керуванні процесом естетичного виховання з боку педагога); сприймання природи через почуття любові до природи, емоційне знання природи, яке ґрунтується на емоційній чутливості дитини до засобів педагогічного впливу; апелювання до генетичного досвіду світосприймання, що зумовлений первинністю зв'язку індивідуального розвитку з історією людства; врахування взаємозв'язку та залежність естетичного розвитку дитини від морального та інтелектуального; спілкування з реальними об'єктами та явищами природи; здатність педагога до умілого, своєчасного і тактовного подолання перешкод, які стоять на шляху до пізнання краси природи.

Природа у системі естетичного виховання виступає джерелом збагачення естетичних знань та почуттів дитини.

Аналіз педагогічних досліджень зазначених авторів дав змогу констатувати, що саме у старшому дошкільному віці закладаються ази естетичного ставлення до дійсності та до природи, як почуттєве, сутність якого полягає у тому, що це найвищий рівень ставлення людини до явищ життя, на якому загальна користь та істина трансформуються у глибоко особисту, вільну, безкорисну і естетичну насолоду.

Подальші напрями дослідження будуть пов'язані з формуванням екологічної культури у старших дошкільників на заняттях з ознайомлення з навколишнім середовищем.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Педагогічна спадщина Софії Русової і сучасна освіта: Науково-метод. посібник / За ред. В.Г.Слюсаренка, О.В.Проскури. – К.: ІЗМН, 1998. – 196 с.
2. Плохій З. П. Виховання екологічної культури дошкільників: Метод. посіб. – К.: Ред. журн. “Дошкільне виховання”, 2002. – 173 с.
3. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: Навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Академвидав, 2004. – 456 с.
4. Сухомлинский В. А. О воспитании. – М.: Политиздат, 1973. – 272 с.
5. Смольянинов И.Ф. Природа в системе эстетического воспитания: Кн. для учителя. – М.: Просвещение, 1984. – 207 с.

6. Ушинский К. Д. Избранные педагогические сочинения: В 2-х т. / Академия пед. наук СССР. Пед. библиотека. Ред. коллегия: В.М.Столетов (пред.) и др. / Под ред. А.И. Пискунова (отв. ред.). – М.: Педагогика, 1974. – Т. 1: Теоретические проблемы педагогики. – 584 с.
7. Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки: Навч. посіб. / Від упорядників, вступні нариси та упорядкув. З.Н. Борисової, В.У. Кузьменко; За заг. ред. З.Н.Борисової. – К.: Вища шк., 2004. – 511 с.
8. Яришева Н. Ф. Основы природознания: Природа Украины: Навч. посібник. – К.: Вища шк., 1995. – 335 с.

Литвиненко И.А.

**ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЭСТЕТИЧЕСКОГО ОТНОШЕНИЯ
У ДЕТЕЙ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА К ЖИВОЙ ПРИРОДЕ**

В статье рассматривается анализ педагогических трудов и педагогических теорий известных педагогов (Ж.-Ж.Руссо, Ф.Фребеля, К.Ушинского, Я.А.Коменского, В.Сухомлинского, З.Плохий), которые работали над проблемой формирования эстетического и экологического отношения у детей старшего дошкольного возраста к живой природе. Системность эстетически-педагогического воздействия на дошкольников с целью формирования эстетического отношения к природе с учетом индивидуальных и возрастных особенностей детей.

Ключевые слова: педагогические исследования, формирование личности, природа, воспитание природой, эстетическое воспитание, экологическое воспитание, эстетические свойства и ценности природы;

Litvinenko I.A.

**TEACHING FUNDAMENTALS OF FORMING AESTHETIC ATTITUDE IN CHILDREN UNDER
SCHOOL AGE TO WILDLIFE.**

In the article the analysis of pedagogical works and pedagogical theories of famous teachers (Zh.Zh.Russo, F.Frebelya, K.Ushynskoho, Y.A.Komenskiy, V. Sukhomlynsky, Z.Plohiy) who worked on the problem of forming aesthetic attitude in children school age to wildlife. Systematic aesthetic and educational impact on preschool children to develop aesthetic attitude to nature with regard to individual and age characteristics.

Key words: educational research, the formation of personality, nature, nature education, aesthetic education, environmental education, aesthetic features and values of nature;

УДК 372.46:811.161.2

Правова Н.В.

**ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ
РОСІЙСЬКОМОВНИХ ПЕРШОКЛАСНИКІВ
НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

У статті висвітлюються деякі аспекти ознайомлення російськомовних першокласників із відомостями про матеріальну і духовну культуру українського народу, що забезпечує формування у них соціокультурної компетенції.

Ключові слова: соціокультурна компетенція, соціокультурна змістова лінія, лінгводидактична модель.

Згідно зі статусом української мови як державної вона вивчається в усіх школах з мовами національних меншин як обов'язковий навчальний предмет, покликаний забезпечити формування в учнів комунікативних умінь, необхідних для життя і діяльності у навчальній, соціокультурній та офіційно-діловій сферах Української держави, а також для виховання громадян цієї держави, які б знали мову і культуру народу, серед якого живуть [5, с. 6].